

INTERNATIONAL POSTMODERNISM. THEORY AND LITERARY PRACTICE

KRIKA

Ur. Hans Bertens in Douwe Fokkema.

John Benjamins Publishing Company:

Amsterdam; Philadelphia, 1997.

(A Comparative History of Literatures in European Languages) 581 str.

Leta 1967 je Mednarodna zveza za primerjalno književnost začela povsem nov, obsežen in za stroko izjemno pomemben literarnozgodovinski projekt, imenovan »Primerjalna zgodovina literatur v evropskih jezikih«. Njegov namen je (bil) vzpostaviti »primerjalno«, »mednarodno« zgodovino književnosti v nasprotju z nacionalnimi, saj se je zdelo, da lahko šele takšna obravnava omogoči kar najbolj veljavno opredelitev posameznih – zlasti problematičnih – periodizacijskih (in nekaterih literarnozvrstnih) pojmov. V tem okviru so doslej izšli obsežni, mednarodno sestavljeni zborniki o ekspresionizmu, simbolizmu, razsvetljenstvu in romantiki, literarnih avantgardah dvajsetega stoletja, književnosti subsaharske Afrike v evropskih jezikih, renesansi, romantični ironiji, romantični drami, karibski književnosti in – leta 1997 – tudi o postmodernizmu.

Prispevki za zadnji zbornik, v katerem sodeluje petdeset avtorjev, so se nabirali okrog šest let (to delno pojasnjuje, da nekateri ob izidu niso bili več ažurni). Uredila sta ga nizozemska komparativista Hans Bertens in Douwe Fokkema, sicer urednika tudi prvega in še vedno zanimivega zbornika o postmodernizmu *Approaching Postmodernism* (1986; Fokkema tudi sourednik naslednjega, *Exploring Postmodernism*, 1987). Njun kratki predgovor dobro opozarja na težavnost naloge, ki jima je bila naložena. Zaradi »konstruktivizma«, ki je – vzet v širšem pomenu – epistemološka predpostavka pravzaprav vseh sodobnih literarnovednih pristopov (v območju razprav o postmodernizmu ga je prvi uveljavljal Matei Calinescu, posebej eksplicitno pa Brian McHale, ki je svojo knjigo o postmodernizmu iz leta 1992 naslovil *Constructing Postmodernism*), je pri avtorjih prispevkov nemogoče predpostavljati enako pojmovanje postmodernizma. To je odvisno predvsem od njihove lastne teorije. Celó v primerih, ko jim za postmodernistična veljajo ista dela, so njihove »konstrukcije« postmodernizma različne, saj se »delež« preverljivih lastnosti besedil z »deležem« njihove lastne interpretativne projekcije meša v različnem razmerju. Urednika sta – v duhu pluralizma – do teh razlik strpna. Kot splošno veljavni nekako postavita zgolj dve ugotovitvi: treba je razločevati med postmodernizmom in postmoderno, in: leto 1980 pomeni zarez med zgodnjim in poznim postmodernizmom. Pri razločevanju med postmoderno in postmodernizmom, ki je res nujna predpostavka vsake veljavne razprave o literarnem postmodernizmu, postmodernizmu (ustrezno) definirata kot postmodernistično literarnoumetniško prakso (ali tudi prakso drugih umetnosti), postmoderno pa kot »splošno kulturno atmosfero ali *Zeitgeist*, ki domnevno izhaja iz sprememb v razmerah industrijske proizvodnje, pojava novih informacijskih tehnologij in globalizacije trga proizvodov in idej« (vii). (Definicija, ki je vsaj na tem mestu nekoliko preozka, zgolj

sociološka, ne navaja pa duhovnozgodovinskih razsežnosti, čeprav z izrazom *Zeitgeist* evocira prav te.)

Zbornik, ki želi podati celovit pregled problematike »mednarodnega postmodernizma«, je temu primerno razdeljen na štiri dele. V prvem so zbrani uvodni eseji, ki se lotevajo splošne problematike z različnih vidikov. Hans Bertens poda (kot že v zborniku *Approaching Postmodernism* in pozneje v knjigi *The Idea of Postmodern*) kratek historiat razprav o postmodernizmu in razločuje med tremi možnimi obravnavami: vsebinskimi (Olson, Spanos, heideggerjanske obravnave poezije), formal(istič)nimi (Lodge, Fokkema, McHale) in nekakšno sintezo prvih dveh (L. Hutcheon). Sledi Fokkemova razprava »The Semiotics of Literary Postmodernism«. Avtor se zavzema za »formalno« analizo (čeprav uvodoma jasno pokaže, da se zaveda njene omejenosti) postmodernističnega pisanja. Vendar se specifični postmodernizma (podobno kot pred leti v sicer prav tako formalističnem spisu o semantični in sintaktični ureditvi postmodernističnih besedil) nemara bolj približa z bežno, duhovnozgodovinsko nakazano opredelitvijo. Po tej gre za razvoj od modernističnega epistemološkega dvoma prek eksistencialističnega moralnega dvoma in ontološke tesnobe (razvoj prek eksistencializma je res razviden denimo pri Barthu, Fowlesu, Jančarju itn.) do postmodernizma, ki pozablja na dvome in tesnobe prejšnjih smeri in gre pri njem le še za govorjenje zgodbe. Postmodernizem deli na zgodnji (do leta 1980), pri katerem velja načelo »anything goes« (formalno analizira le tega) in pozni, po letu 1980, ko se začne vračati referencialnost. Zdi se – vendar glede tega ni povsem jasen – da sem uvršča pet, do (zgodnjega) postmodernizma polemičnih usmeritev: feministično literaturo, historiografsko prozo, postkolonialno literaturo, avtobiografsko literaturo in prozo o kulturni identiteti. Nejasen je tudi glede statusa magičnega realizma, saj ga deloma uvršča v postmodernizem, deloma pa – ne da bi pojasnil morebitno delitev znotraj njega – v katero od petih usmeritev, ki mu nasprotujejo. – Fokkemovi razpravi sledi še korektna razprava Jamesa McCorkla o postmodernizmu v poeziji, nato pa pet študij, ki se ne ukvarjajo s postmodernizmom, temveč s postmoderno ali postmodernostjo. Čustveno obarvani esej Susan Rubin Suleiman o politiki postmodernizma po padcu berlinskega zidu izhaja iz pretresenosti nad vojno v Bosni in je v akademsko intoniranem okolju nekakšen tujek. William Spanos obuja spomine na lastno pionirsko »spreminjanje« moderne paradigme v postmoderno, Wolfgang Welsch in Mike Sandbooth (v odličnem prispevku) v kontekstu postmoderne misli analizirata Habermasa, Lyotarda in Rortyja in – pod vplivom zadnjega – kot obliko »postmodernega razuma« ponudita pojem »transversal reason«. Noël Carroll je avtor besedila s sicer obetavnim naslovom, »The Concept of Postmodernism from a Philosophical Point of View«, vendar se v njem soočimo le s posiljeno zdravorazumsko skepsjo do postmoderne, ne govori pa podrobneje o »ugotovljeni« filozofski podlagi postmoderne, denimo o Nietzscheju, Heideggerju, Derridaju, Adornu ali Vattimu. Bolje kot filozofski vidik postmoderne je v zadnjem besedilu tega razdelka – spet Bertensovem – obdelan sociološki, ki v razpravo pritegne Bella, Baudrillarda, McLuhana, Jamesona, Featherstona in Lasha. – Prvi razdelek torej ponuja splošne vpoglede v zgodovino teoretske debate o postmodernizmu, v literarni postmodernizem in v postmoderno. Tu bi morda pogrešali prispevek o postmodernistični dramatiki, vendar je to področje delno pokrito v drugem razdelku. Kljub odličnemu članku Welscha in Sandbootha je – in to bržkone ni naključje,

temveč prej simptom – nedvomno najmanj celovito prikazan filozofski kontekst postmoderne.

Drugi razdelek obravnava postmodernizem v drugih umetnostih: arhitekturi, gledališču, filmu, plesu, glasbi in likovni umetnosti. Zaradi premajhnega poznavanja vseh navedenih področij veljavnosti teh prispevkov ne moremo ocenjevati. Očitno pa je, da je vsaj v teh študijah postmodernizem v posameznih umetnostih pojmovan tako različno, da je skrajno težko najti za vse zavezujoči skupni imenovalac. Že ta razdelek tako odpira vprašanje – ki pozneje postane še bolj žgoče –, ali je zbornik kot celota dovolj »koordiniran« in ali ne bi bilo smiselno – morda kot nov projekt – vendarle poskusiti podati bolj sintetično podobo postmodernizma, ki bi izhajala vsaj iz podobnih metodoloških izhodišč sodelavcev.

Tretji razdelek se posveča značilnim postmodernističnim postopkom in tehnikam, predvsem medbesedilnosti. V prvem pododdelku obravnava postmodernistične »obnove« oziroma »prenove« pripovednih zvrsti: vesterna (Theo D'haen), detektivskega romana (Hans Bertens), zgodovinskega romana in utopije (Elisabeth Wesseling), domačijskega romana (Andrea Kunne), avtobiografije (Alfred Hornung) in znanstvene fantastike (Brian McHale). Pripriljive se zdijo predvsem tiste obravnave, pri katerih so te prenovne postmodernistične takrat, kadar so metafikcijske (D'haen, le delno Wesseling, v odličnem prispevku pa predvsem Kunne). Kjer tega ali podobnega kriterija ni, tudi ni jasnega razločevanja med postmodernistično predelavo in katero drugo (ali »izvirnikom«). Težave ima že E. Wesseling, po mnenju katere »najopaznejša lastnost postmodernistične zgodovinske proze verjetno ni toliko prevladujoča samorefleksivnost (...) temveč hoteno ponarejanje zgodovine«. (203) Posledica tega je, da v njenem prispevku o postmodernistični obnovi zgodovinskega romana sploh niso omenjeni Fuentes, Eco, Fowles, Schneider, Süskind, Muschg, temveč so obravnavani predvsem I. Reed, Doctorow, C. Woolf, Grass, Rushdie in Pynchon – pisci torej, od katerih sta povsem zanesljivo postmodernistična le zadnja dva. Še več težav ima Hornung: avtobiografskost v postmodernizmu ugotavlja tako, kot bi jo lahko v vsakem obdobju, visoki postmodernizem postavlja v šestdeseta in sedemdeseta leta, sem – značilno – uvršča Maxa Frischa, niti omeni pa ne, da je avtobiografskost pravzaprav eminentna lastnost modernističnih besedil. Vse to je razlog, da ostane specifičnost postmodernistične obnove avtobiografije pri njem netematizirana in povsem neprepoznavna.

Drugi del tega razdelka obravnava predvsem metafikcijo in medbesedilnost – tako imenovano »predelavo« (»rewriting«) (Calinescu), medbesedilnost (Broich), autoreferencialnost (Cornis-Pope) –, sem pa je priključeno še obravnavanje zavračanja Velikih zgodb (Ibsch), disteleologije (Szegegy-Maszák) in magičnega realizma (D'Haen). Prispevki skušajo razločevati med – v marsičem sicer sinonimnima – postopkoma predelave in medbesedilnosti. »Rewriting« je opredeljen kot medbesedilno nanašanje na specifičen pretekst ali hipotekst, medbesedilnost pa je bolj »filozofija, ki razlaga to tehniko in jo razširi v nazor, ki poudarja vlogo jezika (ali kodov) namesto tekstov (ali sporočil)«. (178) Na načelni ravni je postavljena ugotovitev, da je predelava stara toliko kot književnost, medbesedilnost pa postmoderna iznajdba (čeprav jo Broich najde tudi v modernizmu!). Članka Calinescuja in Broicha dobro opredeljujeta pojma glede na duhovnozgodovinsko podlago postmodernizma, vendar je kljub temu pri njuni obravnavi mogoče problematizirati vsaj dvoje.

Vprašljivo je, ali je med »rewriting« in »intertextuality« upravičeno razločevati kot med »postopkom« in njegovo »filozofijo«; in neopredeljeno ostaja, kakšna je specifika »rewriting« in »intertextuality« v postmodernizmu. Ta neopredeljenost je pomankljiva zlasti glede na to, da obstajajo že uspešni poskusi takšne opredelitve (denimo pri M. Pfistru). – Članek Cornis-Popea o metafikciji razločuje med samozavedanjem in samonanašanjem. Tudi ta spis (postmodernistično) metafikcijo duhovnozgodovinsko ustrezno opredeli, vendar ne analizira natančneje postmodernistične specifične metafikcije, ne sprašuje se o razmerju med medbesedilnostjo in metafikcijo in – če nanj naslovimo še drugačen očitek – niti ne omenja denimo Patricie Waugh (pionirka raziskovanja metafikcije je v vsem zborniku imenovana le enkrat!). – Elrud Ibsch pri temi »zavračanje velikih zgodb« korektno izhaja iz Nietzscheja, toda aplikacija teme na konkretno literarno analizo je vprašljiva. Kot postmodernistično delo obravnava denimo *Die Korrektur* Thomasa Bernharda zaradi eksplicitnih izjav pripovedovalca, ki kažejo, da ne verjame več v absolutnost Resnice. Vendar je to za postmodernističnost verjetno premalo; resničnosti pripovedovalčevega dvoma namreč besedilo ne problematizira. Njegova izjava ostaja torej – kljub »nejeverni« vsebini – nedvoumna, resnična in zanesljiva na način, značilen za modernizem. Bolj primerna je zato v tem kontekstu obravnava Thomasovega romana *The White hotel*, ki je izrazito postmodernističen. – Razprava Szegedyja-Maszáka, ki je sicer uveljavljen poznavalec problematike, je neprimerna ne le zaradi »lokalpatriotizma« (njegova obravnava disteleologije je močno »madžarsko« obarvana), temveč tudi sicer argumentativno šibka. Povsem drugačen je prikaz magičnega realizma pri Theu D'haenu. Nenavadno podoben je obravnavi v slovenski komparativistiki, s to razliko, da avtor ob zaključku postavi zanimivo tezo; po njegovem mnenju je angloameriški postmodernizem mogoče obravnavati v kontekstu fantastike, postkolonialni postmodernizem pa kot magični realizem.

Največ vprašanj odpira četrti, najboljšežnejši in za urednika bržkone tudi najzahtevnejši del zbornika. V monografskih prikazih obravnava recepcijo in razumevanje postmodernizma v domala vseh nacionalnih književnostih – razen v Združenih državah, saj naj bi bil postmodernizem tu že dovolj pregledno obdelan. Težave, ki so se pokazale ob drugem delu, se tu še stopnjujejo, saj je tem prikazom podlaga množica različnih, med seboj pogosto nekompatibilnih »konstrukcij« postmodernizma. Za zgled naj navedemo le najbližji, očiten primer: obravnavo postmodernizma na Slovenskem. Prikaz Edwarda Možejka, podan v okviru problematike postmodernizma v književnostih bivše Jugoslavije, je sicer prijazen in Slovencem naklonjen, toda obenem poln »posebnosti«, ki podajajo povsem napačno podobo postmodernizma pri nas. Napačni so že podatki o prvi rabi pojma na Slovenskem; pri literaturi ni upoštevana v času pisanja pregleda najveljavnejša študija o tej temi, Kosova razprava »Slovenska literatura po modernizmu«. Vsaj nenavaden pa je predvsem seznam piscev, ki naj bi (tu se lahko vprašamo, »kdo ali kaj« je bil[o] vir piščevih informacij) sodili v zgodnji postmodernizem: Dimitrij Rupel, Lojze Kovačič, Alojz Rebula, Miško Kranjec, Igor Torkar in Jože Javoršek (niti omenjena pa nista denimo Jančar in Gradišnik).

Ne le ta primer, tudi nekatere druge obravnave postmodernizma kažejo, da je pluralizmu in »konstruktivizmu«, če naj bo zastavljeni projekt smiseln, vendarle treba postaviti meje. Najmanjši skupni imenovalec, ki bi združeval avtorje prispevkov, bi moralo biti vsaj poenoteno metodološko izhodišče v

najširšem smislu. Če že ne vsebinsko enotne, bi morale biti obravnave posameznih književnosti enotne vsaj formalno. Na primer: vsak prispevek bi obravnaval kratek historiat razvoja teorije in prakse postmodernizma, zatem recepcijo, nato pa bi skušal podati nacionalni kanon postmodernističnih piscev. Vendar nekateri prikazi teorij ne obravnavajo, medtem ko jim drugi namenijo veliko pozornosti; nekateri izčrpno navajajo postmodernistične pisce, drugi jih sploh ne ali po tako skrivnostnem ključu, da denimo v članku o italijanskem postmodernizmu Calvino sploh ni omenjen. Nekateri prispevki obravnavajo postmodernizem izključno v kontekstu nacionalne literarne zgodovine, drugi tudi – ali spet celo izključno – z mednarodnega, primerjalnega vidika. Nekateri avtorji postmodernizem že vnaprej zavračajo, zato ga v svoji obravnavi pravzaprav ne najdejo. Spet drugi ga skušajo odkriti za vsako ceno in pozabljajo (dober primer za to je obravnava domnevnega kitajskega postmodernizma; avtor se domala posmehuje tistim, ki ameriškega črnega humorja, Hellerja, Mailerja, Márqueza in magičnega realizma, Becketta in Robbe-Grilleta ne uvrščajo v postmodernizem) na sicer deklarirano razločevanje med postmoderno in postmodernizmom itn. Zmedo le še poveča to, da urednika z avtorji očitno nista dosegla niti minimalnega konsenza o tem, katera »konstrukcija« postmodernizma bi jim lahko rabila za orientacijo. Čeprav je namen zbornika predvsem prikaz raznolikosti postmodernizmov v raznih književnostih, je iz omenjenih razlogov onemogočen ravno vpogled v to raznolikost, saj so nekateri prikazi daleč od marsikje vendarle ustaljene podobe (lep primer je ravno obravnava Slovencev).

Pisec tega zapisa se zaveda, da pomeni zbornik *International Postmodernism* skrajno zahteven projekt, ki ga je seveda lahko kritizirati, teže pa udejanjiti alternativo. Urednika sta nedvomno opravila obsežno in v marsikaterem pogledu tudi koristno delo. Kljub vsemu se zdi, da je bilo vendarle premalo storjeno za »objektivnost«. V dobi konstruktivizma, razkrivanja ideoloških mehanizmov ne le družbe, temveč tudi literarne vede in literature, v dobi radikalne problematizacije kanona in vsestranskega pluralizma je zagotovo skrajno težko – brez očitkov o »kulturnem kolonializmu« – sestaviti denimo zbornik, ki bi bil bolj sintetičen, strožji in pregleden. Vendar bi projekt, zasnovan leta 1967, zahteval prav to. Zdi se, da bi z zahtevnejšim organizacijskim delom, z bolj pretehtanim izborom sodelavcev (predvsem takih, ki so strokovnjaki za to področje), z upoštevanjem že dognanega, predvsem pa s strokovnim preverjanjem za objavo namenjenih člankov zbornik lahko bil boljši.

Tomo Virk

November 1999